

פרשת שלח

מידה כנגד מידה בחטא המרגלים

יד, כח פֶּאֶשֶׁר דְּבִרְתֶם בְּאֶזְנִי

מאז ומתמיד למדנו שחטא דור המרגלים הביא לידי איחור של כארבעים שנה במדבר עד תום כל דור המרגלים (פרשת שלח), כאשר מות משה רבינו ואי כניסתו לארץ המובטחת היו תוצאה מחטא מי מריבה (פרשת חוקת) כארבעים שנה אחר כך.

במסגרת מאמר זה נלך בעקבות רבינו עובדיה ספורנו, (בעקבותיו מפרש אור החיים) לראות כיצד כתוצאה מחטא דור המרגלים נקבע שמה רבינו לא יהיה זה אשר יכניס את בני ישראל לארץ כנען, גם בתום התקופה של "יום לְשָׁנָה יום לְשָׁנָה". וכל זה עקב הנהגת הבורא את עולמו ב"מידה כנגד מידה".

היסוד הראשון אותו לימד הספורנו בסוגיא הוא כי העונש (או העונשים) אשר נגזרו כתוצאה מחטא דור המרגלים (אנו מדגישים 'דור המרגלים' ולא המרגלים לבדם) היו בנויים על תורת מידה כנגד מידה וכפי שיובא להלן.

על חשיבות מידה כנגד מידה בהנהגת הקב"ה את עולמו אנו למדים כבר מדברי הספורנו (שמות יח, יא ד"ה כי בדבר אשר זדו עליהם):

כי "הֲצִיל אֶת-הָעָם" (פסוק י) באותו "דְּבָר" עצמו "אֲשֶׁר זָדוּ" המצרים "עֲלֵיהֶם" של ישראל [בעקבות תרגום אונקלוס 'ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון'. אלא שהספורנו פירש "זָדוּ" כדעת רש"י ('הרשיעו') ולא כאונקלוס ('חשיבו')], כמו (שמות כא, יד) "וְכִי-יִזְדֹּא אִישׁ עַל-רֵעֵהוּ". וזה היה שהרג בכוריהם, כמו שהרגו המצרים "כָּל-הַבְּנֵי הַיְלֹוד" לישראל. והטביעם בים כדרך שהטביעו הם הבנים ביאור. והרג את הבכורות, כנגד (שם ד, כב) "בְּנֵי כָכְרִי יִשְׂרָאֵל" [וכנגד] "וּתְמָאֵן לְשִׁלְחוֹ" (שם שם, כג). והקשה את לבם אחרי שלא שמעו ברצונם [על פי שיטת הרמב"ן והספורנו לעיל ז, ג בענין הכבוד לב פרעה]. ובזה הורה גדולתו על כל האלהים. כי לא

חשבה שום אומה שיוכל שום אחד מאלוהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר. אבל חשבו שיוכל בדבר אחד מיוחד לו בלבד, עכ"ל הספורנו.

היסוד של הצדק המוחלט בכל הנהגה הוא מידה כנגד מידה. כך גם כתב הספורנו (שם כא, כד) בפירושו ל"עין פחת עין": 'כך היה ראוי כפי הדין הגמור, שהיא מדה כנגד מדה... עכ"ל. מה ששכנע את יתרו לעזוב את 'כהונתו' ולעבור אל תורת ה', לא היה עוצמת הפעולות של הקב"ה נגד מצרים. השכנוע היה עקב אופן ואיכות הפעולות, כאשר תכונת מידה כנגד מידה עברה על פני כולם כבריח התיכון המבריא מן הקצה אל הקצה.

על בסיס יסוד זה מפרש הספורנו בסוגית גזירות דור המרגלים. שלוש היו הגזירות, ואחת לאחת למצוא חשבון נועדו לבצע את העונש המגיע על פי 'הדין הגמור', הוא מידה כנגד מידה. את היסוד הזה קבע הקב"ה באמרו בשבועה (פסוקנו) "חיי-אני נאם-ה' אם-לא פאָשר דַּבְּרָתֶם בְּאָזְנִי, בְּן אֲעֲשֶׂה לְכֶם".

וזה לשון הספורנו (יד, כח) ד"ה כאשר דברתם באזני:

באמרכם (שם פסוק ב) "אוּ בַּמִּדְבָּר הִזָּה לֹו־מִתְּנֹו", ובאמרכם (שם פסוק ג) "נְשִׁינוּ וְטַפְּנוּ יְהִיוּ לְבֹז", וכן למרגלים עצמם באמרם (שם יג, לב) "אָרְץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא" - הכל יתקיים בכם.

הרי שלדעת הספורנו ישנן שלוש קבוצות שונות אשר חטאו ב"דַּבְּרָתֶם בְּאָזְנִי", וכל קבוצה וקבוצה התקיים אצלה דין מידה כנגד מידה, דהיינו "בְּן אֲעֲשֶׂה לְכֶם".

ספורנו (שם ד"ה כן אעשה לכם):

בזמנים מתחלפים [כל אחת משלוש הקבוצות בעתה ובזמנה, שהרי גם דיבוריהם היו בזמנים שונים] ובזה נשבע [חיי-אני נאם-ה'] מה שהעיד המשורר באמרו (תהלים קו, כו) "וַיִּשָּׂא יְדֹו [לשון שבועה, כמו (בראשית יד, כב) "הִרְמַתִּי יָדִי" שם מפרש רש"י: לשון שבועה, כשם שפרש"י כאן "חיי-אני" - לשון שבועה] לָהֶם, לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר [הרי דין דור המדבר, היא הקבוצה הראשונה, "פֶּאֶשֶׁר דַּבְּרָתֶם", "אוּ בַּמִּדְבָּר הִזָּה לֹו־מִתְּנֹו" וּלְהַפִּיל זַרְעָם בְּגוֹיִם [הרי דין גלות לדורות, היא הקבוצה השנייה, וזה "פֶּאֶשֶׁר דַּבְּרָתֶם", "וְלָמָּה ה' מְבִיא אֶתְנוּ אֶל-הָאָרֶץ הַזֹּאת (הרי

כיבוש הארץ אמור) לְנַפֵּל בְּחֶרֶב, נְשִׁינוּ וְטַפְנוּ יִהְיוּ לְבָז׃ הרי גלות ממנה אמורה]. וכן יחזקאל [כ, כא] וְאָמַר לְשֹׁפֵף חַמְתִּי עֲלֵיהֶם לְכָלוֹת אֲפִי בָם בְּמַדְבָּר׃ באמרו (שם שם, כג) ״גַּם־אֲנִי נִשְׂאֲתִי אֶת־יָדַי לָהֶם בְּמַדְבָּר [הרי דור המדבר, היא הקבוצה הראשונה] לְהַפְיֵץ אֹתָם בְּגוֹיִם״ [הרי דין גלות לדורות, היא הקבוצה השנייה].

ועל הקבוצה השלישית - המרגלים עצמם, כתוב (להלן פסוק לז) ״וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַת־הָאָרֶץ רָעָה, בְּמַגֵּפָה״, שם מפרש הספורנו: באותה מגיפה [הבי״ת במלה ״בְּמַגֵּפָה״ מנוקדת בפתח של ה״א הידיעה] שאמרו הם שתקרה ב״אָרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֵיהָ״ (יג, לב), [שם פירש רבינו שהמרגלים אמרו שבגלל האקלים שלה לא ישארו בה זולתי החזקים, שהם חזקי המזג, והשאר מתים בה מפני רוע האויר]. והנה פעולת אויר הארץ היתה ״להם לזרא׳ ומתו תיכף [כתוצאה - מדה כנגד מדה - משהותם במשך ארבעים ימים באותה ארץ בעלת רוע אויר׳ ובזה ״אוכלת את יושביה״].

כך מיישם רבינו אל לשון הפרשנות את הכלל שלימדונו חז״ל (על הפסוק ״וַיִּכְפּוּ הָעַם בְּלִילָה הַהוּא״ — יד, א): אמר רבה אמר ר׳ יוחנן, אותו לילה ליל תשעה באב היה, אמר להם הקב״ה: אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות (תענית כט, א).

הרי שגזירת ״כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנֵי, כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם״ פגעה לא רק מיידית במרגלים עצמם, ולא רק במשך תקופה של ארבעים שנה בכל דור המדבר, אלא אף בדורות הבאים אשר ינחלו את הארץ, כאשר ברור שבמוקדם או במאוחר (בהתאם להתנהגותם ״אִם־בְּחֻקְתִּי תֵלְכוּ״ או ״בְּחֻקְתִּי תִמָּאֲסוּ״) יגלו ממנה ויהיו ״לְבָז״.

וכך פוסק הרמב״ם (בית הבחירה ד, א):

אבן היתה בקדש הקדשים במערבו, שעליה היה הארון מונח, ולפניו צנצנת המן [שמות טז, לג] קח צִנְצֻנַת אֶחָת וְתַן־שְׁמָה מְלֵא־הַעֲמֹר מִן, וְהִנַּח אֹתוֹ לְפָנַי הַזֶּה׃ ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב, בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות. ויאשיהו המלך צוה וגנוז במקום שבנה שלמה [מחלוקת

ביומא נב-נג אם נגנו או גלה לבבל. נפקא מינה להלכה, שהרי ב'משנה תורה'
קא עסקינן ולא במורה נבוכים, לגבי חיוב כרת בזמן הזה לעולה למקום
המקדש, באשר קדושה ראשונה קידשה גם לדורות, על פי הערות הגר"י
יעבץ]... ונגנו עמו מטה אהרן וצנצנת המן ושמן המשחה, וכל אלה
לא חזרו בבית שני...

מפורש יוצא מפי הספורנו והנשר הגדול שעונש דור המרגלים לא הוגבל
למרגלים ולבני דורם, אלא מהדהד ומשפיע במשך הדורות עד לחורבן הבית
ועד בכלל, כאשר רוב העם היושב בציון נפלו בחרב, והיתר לבז היו בגלות
בבל. בפרשת דברים (במאמר 'הקשר בין חטא המרגלים ואי כניסת משה רבינו
לארץ ישראל') ניוכח לדעת שדין עונש זה של גלות אחרי כיבוש הארץ קשור
קשר הדוק בסוגית מות משה רבינו במדבר ושלילת רשותו להיכנס לארץ כנען.